

Артем Понасенко

ББК 83.3 (4 Укр) 6 – 4

УДК 821.161.2 – 32.09 + 929 (Рубчак)

Поетика оповідань Богдана Рубчака

Статтю присвячено аналізу оповідань Б. Рубчака «Качконіс», «Кімната Кйонг-Су», «Вечір з життя Ірини» як маловідомих фактів літератури українського зарубіжжя.

Ключові слова: *епіка, проблематика, поетика, екзистенціалізм, «новий роман».*

Ponassenko A. V. The problems of poetics of short stories by Bohdan Rubchak's

The article is devoted to the analysis of B. Rubchak's short stories «Duckbill», «Room of Kyong-Su», «The evening from Irina's life» as of little-known facts of literature from the Ukrainian abroad.

Keywords: *epics, range of problems, poetics, existentialism, «new novel».*

Художня своєрідність творчості поетів Нью-Йоркської групи привертала увагу багатьох дослідників. Зокрема, до неї зверталися О. Астаф'єв, Т. Антонюк, І. Жодані, М. Лівенко, Ю. Барабаш, А. Бондаренко, Т. Гундорова, Н. Зборовська, М. Ільницький, І. Котик, Р. Лиша, М. Москаленко, Т. Остапчук, А. Підпалій, С. Павличко, М. Ревакович, Т. Салига, М. Ткачук, М. Чубінська, В. Моренець та ін. Епіка митців також перебувала в полі наукової уваги літературознавців, але особливості прозописма Б. Рубчака до цього часу не були предметом спеціального комплексного дослідження.

Богдан Рубак – відомий поет, літературознавець, критик, есеїст. Автор ліричних збірок, співредактор і співупорядник низки видань. Проте мала проза митця залишається недостатньо дослідженим літературним фактом. *Актуальність* теми дослідження зумовлена відсутністю наукових розвідок, у яких було б системно проаналізовано своєрідність оповідань Б. Рубчака.

Метою цієї студії є окреслення проблем поетики оповідань «Вечір з життя Ірини», «Качконіс» і «Кімната Кйонг-Су».

Спроби визначити стильові доміанти епіки митців Нью-Йоркської групи позначені різночитаннями. Стильову динаміку, розмаїття стилів і напрямів прози діаспори Г. Костюк окреслив як боротьбу різних манер письма. За твердженням дослідника, цей шлях пролягав від традиційної, реалістично-побутової манери, через критичний психологічно-аналітичний реалізм й оновлений на цьому ґрунті активноромантичний вітаїзм «до модерного асюжетного психологізму, сповненого напруги і шукання шляхів, що ведуть до народження українського «нового роману», а можливо, й «антироману»: Юрій Тарнавський, Віра Вовк, Емма Андієвська, Богдан Рубчак – у прозовій частині їх творчості» [Костюк 1983: 352]. Як відомо, поняття «нового роману» відзначається умовністю. Ним позначають художні пошуки авторів 50-х – 70-х років ХХ ст. Термін «антироман» був запропонований Ж.-П. Сартром у передмові до твору Н. Саррот «Портрету невідомого». Безсюжетність і відсутність героя були визначальними в цій дискурсивній практиці. Н. Саррот відзначала, що в «новому романі» «читач відразу перебуває усередині, там же, де і автор, на глибині, де вже не залишилося жодного із зручних орієнтирів, за допомогою яких він колись конструював персонажів. Він занурений і залишиться до кінця зануреним в якусь субстанцію, анонімну, як кров, в магму, побавлену імені, позбавлену контурів» [Саррот 2000: 26]. В. Мацько звертає увагу на сюрреалістичні виміри поетики митців Нью-Йоркської групи [Мацько: 2009: 352]. Однак на підтвердження цієї думки дослідник наводить лише твір Е. Андієвської «Джалапіта». Загалом об'єктом наукової уваги В. Мацька стала проза трьох митців «Нью-Йоркської» групи: Е. Андієвської, Ю. Тарнавського, В. Вовк, що, звісно, не дає вичерпного уявлення про естетичну сутність епіки учасників Нью-Йоркської групи в розмаїтті її індивідуальних виявів, особливо враховуючи заперечення окремими авторами своєї приналежності до групи. Зокрема, Е. Андієвська в інтерв'ю І. Зимомрі зазначає: «Насамперед підкреслюю: до жодної групи, як вже кожного разу повторюю, я не належала. Щоправда, з різних причин мене залучають до Нью-Йоркської групи. Але я ніколи не поділяла ідеології будь-якої групи. <...> Я ж не маю нічого спільного з її платформою, критеріями. Члени групи дуже симпатичні з письменницького цеху. Вони займаються літературою

більшою чи меншою мірою. Але до чого тут група? Я – не в гурті, бо вважаю: там би треба висповідувати канонізовані постулати. А я жодних канонів не висповідую, а тільки творю те, що диктує моя свідомість, підсвідомість чи вища сила (м а г і я, – *уточнює Емма Андієвська. – Розрядка. – І. З.*), яка в мені знайшла вихід» [Зимомря 2004: 134]. В. Мацько наголошує на опозиційності як основному чинникові появи Нью-Йоркської групи. Це був спротив як традиційному мистецтву української діаспори, так і заперечення соцреалістичної літератури материкової України. Проте дослідник лише окреслює цю проблему, не заглиблюючись у її сутність. «Модерні прозові твори Нью-Йоркської групи, – пише В. Мацько, – позначені елементами літератури західного світу. Письменники, очевидно, потрапили під вплив екзистенціалізму та сюрреалізму, що окреслилися як нерациональний чи асоціативний спосіб вислову» [Мацько 2009: 44]. Водночас розмежування сюрреалістичних і екзистенціалістських художньо-філософських складників поетики митців Нью-Йоркської групи теж потребує уточнення, бо, наприклад, Ж. Батай обґрунтовано розмежовує сюрреалістичну й екзистенційну парадигму через категорію свободи у праці «Сюрреалізм і його відмінність від екзистенціалізму», де подає інтерпретацію поглядів А. Бретона. Н. Колісниченко-Братунь розмірковує: «Напевно, новаторські пошуки поетів Нью-Йоркської групи пояснюються у чомусь еволюцією духовного змісту покоління 60-х. Адже саме філософські ідеї часу утворюють певну єдність художніх стилів авторів при всій яскраво вираженій індивідуальності. Ця єдність має спільне підґрунтя світосприйняття – екзистенціалізм» [Колісниченко-Братунь: 132]. На думку дослідниці, «звідси спроба гармонізувати хаос дійсності, навіяні Хайдеггером роздуми про онтологічну самотність людини, яка не може вийти за межі людської суб'єктивності, але в той же час несе відповідальність за все людство. Думка Жана-Поля Сартра про те, що кожній людині віддано її буття, існування, викреслюється у творах поетів модерну» [Колісниченко-Братунь: 132]. Отже, під ці перехресні погляди потрапляє й епіка Б. Рубчака. Зокрема, творчість митця сприймається і як вияв сюрреалістичної поетики, шлях до «нового роману», і як зразок екзистенціалізму.

У 1961 році на сторінках журналу «Сучасність» побачили світ оповідання Б. Рубчака «Качконіс» і «Кімната Кйонг-Су».

Оповідання «Вечір з життя Ірини» було надруковано в «Сучасності» 1964 року. «Доленосний відгук на ці ранні прозові спроби, – пише М. Р. Стех, – написав послідовний прихильник Рубчакової поезії Ігор Костецький. Нищівна критика оповідання «Вечір з життя Ірини», що вийшла з-під пера метра, настільки вразила чутливого Рубчака, що той всуціль припинив писати художню прозу. Його творчий інстинкт у цій сфері виявився занадто слабким і, не здолавши першої перешкоди на шляху, перетворився для автора на бентежний знак запитання невикористаної нагоди» [Стех 2008].

В. Мацько вдало окреслює загальні антропоцентричні світоглядні засади епіки українського зарубіжжя, де концептуальне зображення людини є світоглядною проблемою [Мацько 2009: 352 – 353]. Трагізм існування окремої людини суголосний власне екзистенційному поглядові на людину і світ. Певною мірою у своїх ранніх оповіданнях Б. Рубчак близький до антропологічних проєкцій митців МУРу в аспекті їхньої екзистенційності. Про долю українців із таборів переміщених осіб у Німеччині в повоєнний час розповідає У. Самчук у «Планеті ДіПі». Темі еміграції українців до США присвячено його твори «Слідами піонерів» і «Г'ять по дванадцятій». Героїня оповідання «Вечір із життя Ірини» – колишня діпістка. Як відомо, письменник перебував у в таборі Ді-Пі в Діллінгені, де продовжував навчання до 1948 року. Героїня оповідання підкреслює своє українське походження. Осягнення людиною сутності власного існування, за словами Л. Онишкевич, охоплює «етап відчуття своєї вкинутості у цей світ і своєї покинутості в ньому, етап «межової ситуації» – усвідомлення конфлікту зі світом та свого невдоволення, що й приводить до самоаналізу, пізнання та вибору власних життєвих вартостей, і етап вільного та свідомого вибору дотримуватися цих вартостей у своєму житті» [Онишкевич 1996: 324]. Виразним є ще один вимір поезики «Вечора з життя Ірини» – вимір психоаналітичний. Загалом в оповіданнях Б. Рубчака тема тілесності набуває прямого словесного вираження з наголосом саме на образах тілесної семантики й психоаналітичними акцентами. Мотиви тілесної самоідентифікації й ініціації визначають психологічний підтекст цього оповідання Б. Рубчака. Взаємини з деспотичною матір'ю, яка намагається «всевладно керувати її найінтимнішими справами»,

напади істерії, певна інфантильність, спілкування з містером Гейлі і його дружиною, зосередження на власному тілі – різні аспекти творення образу героїні оповідання «Вечора з життя Ірини» [Рубчак 1964, 7: 8]. Н. Мафтин наголошує, що «сама популярність фрейдівського психоаналізу спонукала окремих митців акцентувати якраз на художній студії боротьби інстинкту й цивілізаційних табу, показати детермінованість людської поведінки чимось некерованим і жаским у своїй природі, – т. зв. «драконами Едему», що живуть, глибоко сховані під цивілізаційною оболонкою, у нашій підсвідомості» [Мафтин 2008: 309]. Відвертість цього оповідання, зняття табуїзованості з теми жіночої цноти художньо вирішуються в стилістиці екзистенціалізму. На жаль, оповідання не можна назвати мистецькою знахідкою, хоча окремі епізоди виписані доволі яскраво: «Він одягався поквапливо, як злодій. Вона знову жорстоко дивилася на його мляве тіло з обвислими грудьми, лискучими, товстими стегнами і безволосим білим животом, який їй нагадував спід мертвої риби. Він, здається, зрозумів, що вона своїм поглядом перетворює його в брата обдертої канапи і чорної, поплямленої комоди, бо в його очах блиснуло пересердя» [Рубчак 1964, № 7: 21]. Характеризуючи поетику «нового роману», Н. Жукова наголошує, що «між людиною і світом не існує емоційних стосунків, світ байдужий до людини, і лише людина намагається вкласти якийсь зміст у мовчазний і байдужий універсам. Звідси з'являється той самий «шозизм» (речовізм)» [Жукова 2010: 160]. Н. Жукова пише: «автор тотально візуалізує літературний текст, пропонує читачеві позбавитися стереотипів мислення – і саме в цьому полягає функція «нового роману» [Жукова 2010: 161]. В цьому контексті вписування епіки Б. Рубчака в парадигму «нового роману» є логічно вмотивованим.

Спільним в оповіданнях Б. Рубчака є спроби передати самотність людини серед світу «чужих». «Для успіху будь-якого спілкування – міжособистісного чи міжкультурного, пише В. Будний, – важливе значення мають взаємні уявлення його учасників як пізнання себе через власне «я» та сприйняття себе іншими, так і наше сприйняття Іншого – як чужинця чи сусіда, ворога або партнера» [Будний 2007: 52]. Урешті-решт чужинцями для Юрія з «Кімнати Кйонг-Су» виявляються його військові побратими, а не кореянка Кйонг-Су, в обіймах якої він шукав

порятунок від самотності. Серед американців чужою почувається і дівчина: «– Я насправді не називаюся Вайсрой, – довірливо нахилившись до Юрія, сказала дівчина. – Це моє американське ім'я. Моє справжнє корейське ім'я Кйонг-Су» [Рубчак 1961: 7]. Персонажі-українці в американському світі усвідомлюють свою національну ідентичність і відокремленість від світу чужини. Згадаймо, що Б. Рубчак був призваний до лав американської армії й упродовж 1958 – 1960 років служив у Кореї. Тема військових дій побіжно розгортається і в оповіданні «Качконіс». Талановитий архітектор Віктор Лавринський відчуває немотивоване роздратування від розмов з іншими людьми. Назва твору залишає простір для інтерпретації, адже качконіс асоціюється як з унікальністю, винятковістю, так і химерним непорозумінням. За розвитком фабули здається, що причина психологічного дискомфорту в тому, що Віктора не влаштовує ставлення до його роботи, адже для нього архітектура – це вишукана музика, тоді як для його керівництва – виключно вдалий комерційний проект. Звернімося до тексту: «Я ж запропонував скульптуру. Струнку. Гнучку. Летючу. Юну. Скульптуру. Ви розумієте? Бродстріт не розумів. Бродстріт посміхнувся і сказав, досить влучно пародіюючи Вікторове захоплення: «– Мозаїку запроєктував один із найпопулярніших мистців нашого міста. Розумієте? Мозаїку похвалив президент нашої фірми. Розумієте? А найголовніше, мозаїкою захоплений сам клієнт. Ви розумієте?» [Рубчак 1964, № 12: 11].

Проте не це було основною причиною роздратованості Віктора Лавринського. «Приєм «пошуків минулого», як наголошує Н. Ржевська, – один зі способів створення внутрішньої часової перспективи. Конкретні функції його різноманітні. Серед них вирізняються сюжетно-прагматичні функції, коли минуле, що виникає в пам'яті героїв чи вводиться в оповідь, визначає чи пояснює спрямування сюжетної дії, обумовлює конфлікт, є, за спостереженням Н. Ржевської, засобом психологічного аналізу, що висвітлює формування характеру, його еволюцію чи незмінність» [Ржевська 1970: 34]. Такий прийом «пошуків минулого» є основним характеротворчим прийомом у сюжетній структурі оповідання Б. Рубчака «Качконіс». Ретроспективно письменник повертає героя в час і місце його військової служби і саме так

намагається відшукати джерела формування характеру нинішнього Лавринського. Як і в низці поезій, тут часопросторова організація твору має притаманні поетиці Б. Рубчака риси. По-перше, категорія часу набуває чуттєво-емоційних виявів; по-друге, категорія пам'яті передусім постає як вияв самоусвідомлення героя. «Забути себе... Бувають люди, які ніколи не задумуються. Ніколи не питають неба, хто вони такі. Все життя живуть поза собою, назовні. Боже, які вони щасливі. А дехто мусить жити нечастими павзами спокою від спазматичних самошукань, моментами ласки під тіннями віття, тими прекрасними хвилинами, коли вже не відчуваєш, як твоїм тілом повзуть липкі хвилини, коли вже не знаєш, що взагалі маєш тіло.

Колись такими тінисто-прозорими були цілі роки. Такими зелено-соняшними, з ранку до вечора. Коли в світі було безпечно, хмаринно, безконечно. Коли юнувалося» [Рубчак 1964, № 12: 18]. Тоді Віктор Лавринський відмовлявся виконувати безглуздий військовий наказ командира, внутрішньо намагаючись протестувати проти ототожнення себе з частиною великого воєнного апарату. З ідеалом його буремної юності доля звела Лавринського через роки. «Відколи вони тут зустрілися, Третяк щодня знаходив Лавринського за його столиком, і плакав про це і про те. Він був закутий у щоденність, наче лицар у панцир. Розкошував буденними труднощами, немов сибарит – добрим вином. Невже це було все, що залишилося від Василя Третяка, що колись назвав був себе Однокрилим і що його міфотворчим іменем Лавринський колись так горів?» [Рубчак 1964, № 12: 13]. Емоційною домінантою оповідання «Качконіс» є лексема «задуха» («А може все почалося тієї ночі. Задушної. В шатрі»; «В шатрі знов не було чим дихати»; «Він подивився на небо, понюхав повітря. Вирішив, що завтра знову буде нестерпно задушний день. Бо небо було – безконечна пустиня»). Вплив філософії і літератури екзистенціалізму тут очевидний. Про те, що епічний дебют Б. Рубчака позначений впливом Ж. П. Сартра, говорить і М. Р. Стех [Стех 2008].

Цією статтею ми сподіваємося привернути увагу до проблеми поцінування прозопису Б. Рубчака. Надалі плануємо виявити особливості філософсько-антропологічних проєкцій тілесності в епіці Б. Рубчака, а також розглянути його прозу в

компаративному аспекті, зокрема, детальніше зосередитися на порівняльно-типологічних зв'язках із творчістю Ж.-П. Сартра.

Література: *Костюк 1983* – Костюк Г. У світлі ідей і образів. Вибране. Критичні та історико-літературні роздуми 1930 – 1980 / Григорій Костюк. – Мюнхен, 1983. – 537 с.; *Саррот 2000* – Саррот Н. Тропизмы Эра подозрения / Н. Саррот [пер. с фр. и вст. ст. А. Таганова]. – СПб.: Изд-во Политинформ – Талбури, 2000. – 448 с. *Мацько 2009* – Мацько В. П. Українська еміграційна проза ХХ століття. / В. П. Мацько. – Хмельницький: ПП Дерепа І. Ж. – 2009. – 388 с. *Зимомря 2004* – *Зимомря І.* Поліфонізм прози Емми Андіївської / Зимомря Іван Миколайович. – Дрогобич: Коло, 2004. – 148 с. *Жукова 2010* – Жукова Н. А. Елітарність як компонент культуротворення: досвід неklasичної естетики : [монографія] Н. А. Жукова. – К.: Вид.: ПАРАПАН, 2010. – 244 с. *Онишкевич 1996* – Онишкевич Л. Екзистенціалістська модель у теорії літератури / Лариса Онишкевич // Слово. Знак. Дискурс: антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 2002. – С. 324 – 326. *Мафтин 2008* – Мафтин Н. В. Західноукраїнська та еміграційна проза 20 – 30-х років ХХ століття: парадигма реконкiсти: [монографія] / Мафтин Наталя Василівна. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпат. нац. ун-ту імені Василя Стефаника, 2008. – 356 с. *Стех 2008* – Стех М. Р. Невикористаний шанс Богдана Рубчака / Марко Роберт Стех [Електронний ресурс] // Український журнал. – 2008. – № 7. – Режим доступу до журналу: http://ukrjournal.eu/pdf/uz_2008_07.pdf. *Будний 2007* – Будний В. Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології / Василь Будний // Слово і Час. – 2007. – № 3. – С. 52 – 63. *Рубчак 1964, № 12* – Рубчак Б. Качконіс / Богдан Рубчак // Сучасність. – 1964. – № 12. – С. 8 – 22. *Рубчак 1964, № 7* – Рубчак Б. Вечір з життя Ірини / Богдан Рубчак // Сучасність –1964. – № 7. – С. 5 – 23. *Рубчак 1961*. – Рубчак Б. Кімната Кйонг-Су / Богдан Рубчак // Сучасність –1961. – № 11. – С. 5 – 33. *Ржевская 1970* – Ржевская Н. Ф. Концепция художественного времени в современном романе (Функции ретроспекций в романе) / Нел. Ф. Ржевская // Филол. науки. – 1970. – № 4. – С. 28 – 40. *Колісниченко-Братунь* – Колісниченко-Братунь Н. Поетична тріада Нью-йоркської групи. Роздуми над збірками Б. Бойчука, Б. Рубчака, Ю. Тарнавського, що їх торік видало «Дніпро» // Дзвін. – 1993. – № 1. – С.131 – 135.